

Dr. Urška Štremfel, dr. Klaudija Šterman Ivančič

## **Primerjava globalnih kompetenc v gimnazijskem in poklicnem izobraževanju**

Izzivi globalizacije sprožajo potrebo, da izobraževalni sistemi posebno pozornost namenijo izobraževanju globalnih državljanov, ki bodo lahko s svojimi globalnimi kompetencami uspešno delovali v vse bolj soodvisnem, multikulturnem in hitro spreminjajočem se svetu. Slovenija je v letu 2018 sodelovala v raziskavi PISA (Program mednarodne primerjave dosežkov učencev), ki je prvič spremljala globalne kompetence učencev in učenk v mednarodni primerjalni perspektivi. Te v skladu s konceptualnim okvirom raziskave vključujejo preučevanje lokalnih, globalnih in medkulturnih vprašanj, razumevanje in spoštovanje različnih pogledov na svet, vključevanje v pozitivne interakcije z ljudmi iz različnih kultur in aktivno delovanje za skupno blaginjo ter trajnostni razvoj (OECD, 2020). Rezultati raziskave kažejo, da so slovenski učenci in učenke, v primerjavi z vrstniki iz držav OECD, poročali o statistično značilno nižjih globalnih kompetencah. Medtem ko je bila dosedanja raziskovalna pozornost v Sloveniji namenjena predvsem individualnim dejavnikom, ki osvetljujejo navedene rezultate, se v prispevku osredotočamo na šolske dejavnike oziroma na razlike v poročanih globalnih kompetencah ter priložnostih za usvajanje globalnih kompetenc med učenci in učenkami gimnazijskih in poklicnih srednješolskih programov. S tem zapolnjujemo raziskovalne vrzeli ter prispevamo k znanstvenim razpravam na širšem področju razvoja (globalnih) državljskih kompetenc v šolskem okolju. Redke obstoječe raziskave sicer kažejo, da je v programih poklicnega izobraževanja, v primerjavi z gimnazijskimi programi, manj pozornosti namenjene (globalni) državljski vzgoji. To je razvidno ne le v učnih načrtih in drugih priložnostih za usvajanje globalnih kompetenc v šoli, državljskemu znanju in dispozicijah učencev in učenk, ampak tudi v pogledih družbe in učiteljev na cilje (globalne) državljske vzgoje v različnih izobraževalnih programih (npr. Leenders idr., 2008; Van Goethem idr., 2020). Neenak dostop do priložnosti za razvoj državljskih kompetenc je bil v raziskavah prepoznan kot pomemben dejavnik, ki prispeva k socialno-ekonomskim neenakostim pri kasnejšem državljskem udejstvovanju (Hoskins idr., 2021) in tako vpliva na socialno kohezivnost družbe (npr. Van Goethem idr., 2020).

V prispevku odgovarjamo na naslednja raziskovalna vprašanja: Ali učenci in učenke gimnazijskih in poklicnih srednješolskih programov v Sloveniji poročajo o enaki ravni globalnih kompetenc? Ali učenci in učenke v gimnazijskih in poklicnih srednješolskih programih poročajo o enakih priložnostih za usvajanje globalnih kompetenc v šoli? Kako so poročane priložnosti za učenje o globalnih vprašanjih v šoli povezane s poročanim zavedanjem učencev o globalnih vprašanjih? Ali so razlike med izobraževalnimi programi prav tako značilne, če upoštevamo socialno-ekonomski status učencev in učenk? Kakšne implikacije prinašajo rezultati za politiko in prakso? Da bi odgovorili na raziskovalna vprašanja, smo izvedli sekundarne analize podatkov OECD PISA 2018. Končni vzorec v analizi zajema reprezentativen vzorec 6074 15-letnih učencev in učenk, od tega 2882 (47 %) učenk in 3192 (53 %) učencev. 2054 (34 %) učencev in učenk je obiskovalo gimnazijske programe, 2578 (42 %) programe tehničnega izobraževanja in 1442 (24 %) programe srednjega poklicnega izobraževanja. Podatke smo analizirali s statističnim programom IBM SPSS 27.0 in z orodjem IEA IDBAnalyzer Version 4.0.35.

V raziskavi PISA 2018 so učenci in učenke podali samooceno na različnih lestvicah globalnih kompetenc: samoučinkovitost pri pojasnjevanju globalnih vprašanj, zavedanje o globalnih vprašanjih, odnos do priseljencev, zanimanje za spoznavanje drugih kultur, razumevanje perspektive drugih, spretnost miselnega prilagajanja, spoštovanje ljudi iz drugih kultur, spretnost medkulturne komunikacije, odzivnost na globalna vprašanja in diskriminatorno

vedenje učiteljev na šoli. Vse lestvice so za slovenski vzorec pokazale dobro notranjo skladnost, saj so se vrednosti koeficienta alfa gibale med  $\alpha = 0,83$  in  $\alpha = 0,93$  (OECD, 2021). V prispevku nas je še posebej zanimala povezava med samooceno učenčevega zavedanja o globalnih vprašanjih (tj. znanja o globalnih vprašanjih) in njihovimi priložnostmi za učenje o različnih globalnih vprašanjih v šoli. Pri ugotavljanju zavedanja o globalnih vprašanjih so učenci in učenke odgovarjali na vprašanje »Koliko si obveščen/-a o naslednjih problemih?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – Nikoli nisem slišal/-a za to do 4 – Ta problem poznam in bi lahko precej dobro pojasnil/-a, za kaj gre), primeri postavk pa so naslednji: »Podnebne spremembe in globalno segrevanje«, »Svetovno zdravje (npr. epidemije)«, »Preseljevanje (selitev ljudi)« ipd. Priložnosti za usvajanje globalnih kompetenc v šoli je raziskava PISA ugotavljala z vprašanjem »Se v šoli učiš naslednje?« Učenci in učenke so na pripadajoče postavke odgovorili z »Da« ali »Ne«, ocenili pa so deset postavk, ki se nanašajo na različne globalne kompetence, npr.: »Učim se o medsebojni povezanosti gospodarstev držav«, »V razredu se učim reševati spore z drugimi ljudmi«, »Pri rednem pouku se udeležujem razrednih razprav o svetovnih dogodkih«, »Učim se, kako se sporazumevati z ljudmi iz drugačnih kulturnih ozadij«. Indeks socialno-ekonomskega statusa učencev in učenk je v raziskavi PISA (2018) sestavljen iz podatkov o najvišji stopnji dosežene izobrazbe obeh staršev, poklicu staršev ter materialnih in kulturnih dobrinah v domačem okolju.

Rezultati kažejo, da v Sloveniji obstajajo velike razlike v socialno-ekonomskem statusu učencev in učenk glede na srednješolski izobraževalni program, ki ga obiskujejo. Povprečna vrednost indeksa v gimnazijskih programih je 0,56, v programih tehničnega poklicnega izobraževanja –0,07, v programih srednjega poklicnega izobraževanja pa –0,41.

Rezultati kažejo, da učenci in učenke v gimnazijskih programih v primerjavi z učenci in učenkami v poklicnih srednješolskih programih poročajo o pomembno višjih globalnih kompetencah v vseh dimenzijah globalnih kompetenc (odnos do priseljencev, zanimanje za spoznavanje drugih kultur, razumevanje perspektive drugih, spretnost miselnega prilagajanja, spoštovanje ljudi iz drugih kultur, spretnost medkulturne komunikacije, odzivnost na globalna vprašanja, diskriminatorno vedenje učiteljev na šoli).

Nasprotno rezultati kažejo, da so učenci in učenke v poklicnih srednješolskih programih v primerjavi z učenci in učenkami v gimnazijskih programih poročali o več priložnostih za usvajanje globalnih kompetenc v šoli pri vseh postavkah, razen pri postavki, ki se nanaša na učenje o drugačnih kulturah, pri kateri so o več priložnostih poročali učenci in učenke gimnazijskih programov.

Nadalje rezultati kažejo, da je samoocena učenčevega zavedanja o globalnih vprašanjih (tj. znanja o globalnih vprašanjih) negativno povezana z vsemi postavkami, ki se nanašajo na samooceno priložnosti za usvajanje globalnih kompetenc v šoli ne glede na srednješolski izobraževalni program, ki ga obiskujejo učenci in učenke.

Rezultati odpirajo več vprašanj o organizaciji in vsebini učenja globalnega državljanstva v programih srednjega poklicnega izobraževanja v Sloveniji. Postavlja se vprašanje kakovosti priložnosti za usvajanje globalnih kompetenc, za katere je na podlagi rezultatov prispevka mogoče trditi, da je njihova učinkovitost omejena. Rezultati prav tako postavljajo pod vprašaj kompenzacijsko vlogo programov srednjega poklicnega izobraževanja pri razvoju globalnih kompetenc učencev in učenk. Upoštevajoč raziskave, da je socialno-ekonomski status pomemben individualni dejavnik pri usvajanju globalnih kompetenc (npr. Smith idr., 2017), tudi v Sloveniji, in da so v programe srednjega poklicnega izobraževanja v Sloveniji vključeni učenci in učenke z nižjim socialno-ekonomskim statusom kot v gimnazijske programe, je

mogoče trditi, da programi srednjega poklicnega izobraževanja v Sloveniji ne kompenzirajo tega individualnega dejavnika in deprivilegiranim učencem in učenkam ne omogočajo, da bi globalne kompetence uspešno razvijali v šoli.

Prispevek prikazuje, da tako kot na področju temeljnih kompetenc (bralna, matematična, naravoslovna pismenost), tudi na področju globalnih kompetenc zagotavljanje enakih možnosti in s tem pravičnosti ostaja eden izmed pomembnih izzivov slovenskega izobraževalnega sistema (prim. Cankar et al., 2017; Šterman Ivančič in Štremfel, 2020). Identificirane razlike v globalnih kompetencah učencev in učenk v programih gimnazijskega in srednjega poklicnega izobraževanja podpirajo idejo (npr. Demaine, 2002), da globalne kompetence osvetljujejo (ne)enakost in (ne)pravične možnosti državljanov znotraj nacionalnih držav.

Rezultati implicirajo, da je treba pri načrtovanju učinkovitih priložnosti za usvajanje globalnih kompetenc v šoli upoštevati individualno ozadje učencev in učenk, kot sta socialno-ekonomski status in akademske sposobnosti (Van de Werfhorst, 2017). V razpravah o prihodnosti srednjega poklicnega izobraževanja je pomembno poudariti, da ta ne zasleduje le cilja zaposljivosti, temveč tudi razsežnost aktivnega državljanstva, pri tem pa tudi v poklicnih programih krepiti temeljno znanje o globaliziranem svetu. Raziskave (npr. Dijkstra idr., 2021) kažejo, da je slednja dimenzija v programih srednjega poklicnega izobraževanja pogosto prezrta, a ključna za razvoj vseh drugih vrtil sodobnih globalnih državljanov (spretnosti, stališč, vrednot) (Štremfel in Šterman Ivančič, 2022). Kot poudarjajo Nylund in drugi (2020) bi morale biti priložnosti za usvajanje globalnih kompetenc v srednjem poklicnem izobraževanju zagotovljene ne le pri splošnih, temveč tudi poklicnih predmetih, saj imajo ti enake dispozicije za učenje globalnega državljanstva. Kot taki bi programi srednjega poklicnega izobraževanja uspešneje izpolnjevali svojo kompenzacijsko vlogo pri razvoju globalnih kompetenc vseh, tudi deprivilegiranih učencev in učenk.